

Nr. 8 (36)/ AUGUST 2023

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Cluj
Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

Oradea - Nagyvárad - Großwardein. Momente inedite din istoria așezării
- Note suplimentare pe marginea unei cărți -

Dumitru NOANE

Nu mă consider un istoric în adevăratul sens al cuvântului, deși mi-am dorit acest lucru în 1990 când am intrat în sălile de curs ale Secției Istorie-Geografie a Facultății de Litere și Științe din cadrul Universității din Oradea. Mai ales că - la scurt timp după acest moment deosebit pentru mine - am fost pus în fața unei alegeri importante: ori rămân în continuare ofițer al armatei române și atunci renunț la studii, ori continui studiile și atunci renunț la cariera militară, definitiv, pentru că nu am găsit nici un sprijin pentru a putea duce în continuare ambele pasiuni concomitent. Am renunțat - speram eu inițial că, totuși, doar temporar, dar s-a dovedit a fi definitiv - , de nevoie, la statutul pe care îl aveam, pentru a mă arunca într-o aventură foarte frumoasă, fiindcă revenisem la pasiunea cea dintâi.

În acel moment de răscruce am decis că - odată pornit pe acest nou drum -, trebuie să fac tot ce îmi stă în puteri pentru a dovedi că nu am făcut o alegere grăbită și greșită. Am căutat de la bun început să mă implic cât mai activ în tot ce aveam de făcut în noua mea calitate, poziție: Student! Astfel, în primul an, am activat, cât am putut de bine, în cadrul Cercului de arheologie și istorie veche - sub îndrumarea profesorului Sever Dumitrașcu, îndrumătorul nostru de an -, căruia îi port peste timp adâncă recunoștință pentru că m-a introdus, ca student anul II, în sesiunea științifică a universității, iar în toamna aceluiași an, 1992, în universul muzeografiei la Muzeul Țării Crișurilor. Totodată, vreau să punctez și micile noastre contradicții pe tema dotării moderne în munca pe teren a arheologului și a creerii aceluiași domeniu intitulat „științele auxiliare ale arheologiei”, dar și regretul că n-am urmat dorința dânsului de a deschide șantier la cetatea dacică din zona satului Mierlău, și asta din simplul motiv că sunt un dezastru la desen.

Tot din dorința de a cerceta și de a mă implica, dincolo de ce însemna pentru un student parcurgerea programei de pregătire, în diverse proiecte, mai

ales când sesizam că sunt aspecte ce au scăpat atenției, au fost omise, lăsate pe dinafară. Așa am intrat în colectivul care a realizat „Istoria orașului Oradea” din simplul motiv că sesizasem că lipsește din structura lucrării, un capitol care să se refere la comunitățile neoprotestante din Oradea, foarte active în acei primi ani postcomuniști. La întrebarea dacă pot să mă ocup de realizarea acestui capitol, am răspuns „DA” și am solicitat termenul de predare a textului. După patru luni am predat capitolul respectiv și nu am mai avut tangență cu acest proiect până la lansarea primei ediții a cărții, în iulie 1995, moment în care am devenit - alături de coordonatorii proiectului -, ținta piept nr. 4 (foștii mei camarazi de oaste știu ce este aceea). Motivul era cel puțin ciudat: cum mi-am permis eu, ca simplu student, să mă implic într-un asemenea proiect. În fapt, nimerisem fără să am habar, în mijlocul unui „război” al istoricilor orădeni, grupați în două tabere (destul de relative): universitarii și „restul lumii”. Ca urmare, mi s-au trântit în nas, una câte una, toate ușile și, dintr-un viitor „colega” am ajuns, brusc, un paria, pentru că treceau, de multe ori, la 1-2 metri de mine și se făceau că nu mă văd.

În același an, 1995, am terminat și anii de studenție, așa că urma, firesc, să pun în practică ceea ce am învățat, într-un loc de muncă pe măsura pregătirii, din care să pot asigura și traiul zilnic al familiei mele, care tocmai urma să se mărească în câteva luni. Ca anul să meargă prost până la capăt, am mai avut parte de o experiență neplăcută în cadrul unui examen pentru un post de muzeograf în domeniul militar, în care efectul unor idei prost concepute și al unor calcule greșite, combinat cu mioritica intervenție pentru „nepotul, finul sau fiul unei cunoștințe bune din tinerețe”, mi-au produs un moment de puternic dezgust și deziluzie. Dacă în momentul deciziei de a da examen la facultate a fost ușor fiindcă nu răspundeam decât de mine, acum răspunderea era pentru o familie pe cale de a se împlini. De aceea, m-am aruncat asupra primei oportunități apărute și, astfel, în urma unui examen - dat ca la carte, cu încă doi candidați -, am început, în noiembrie 1995, munca de administrator - pentru că la noi nu s-a consacrat termenul de curator de monument -, al cetății orădene, cel mai important și semnificativ monument al orașului.

Asta și pentru că pe vatra cetății dacice de pe dealurile Oradiei au înflorit, după 1990, numeroase vile ale protipendadei locale, motiv pentru care nu v-a mai putea fi pusă în valoare niciodată.

Munca de aici - mai ales în primii 5 ani, când zona cetății era o groapă de gunoi în centrul orașului și când nu exista posibilitatea alocării de fonduri suficiente pentru a se putea realiza o schimbare semnificativă a stării în care se afla -, nu a fost una deloc ușoară și deloc în concordanță cu ceea ce învățasem în studenție. Am avut parte mai mult de administrație birocratică, de o muncă unde eram mai mult un vâtaf al chiriașilor preluați odată cu cetatea și care nu înlegeau că trag de ei să nu le cadă în cap șandramaua. Apoi, o muncă de ceea ce se numește protecția monumentelor, dificilă în anii '90 când nu mai exista legislație în domeniu, mai clară treptat, din 2001 încoace, odată cu clarificarea cadrului legislativ și, din nou, dificilă în ultimii ani, datorită rechinilor imobiliari și a politicienilor locali care nu pot înțelege că dezvoltarea durabilă a comunității locale nu este posibilă dacă nu țin cont și de istoria locului și de patrimoniul arhitectonic moștenit de la înaintași, pentru că ne pierdem identitatea, altfel. În Germania, munca de educație derulată în această direcție a dus la conștientizarea populației că Münchenul este diferit de Frankfurt sau Hamburg tocmai prin ce are original, specific autentic și că trebuie să se implice activ în apărarea patrimoniului local.

A doua jumătate a anului 2000 a însemnat startul mult așteptat, fiindcă am trecut de la vise și vorbe la fapte concrete care, într-un an, au schimbat fața cetății, transformată dintr-un loc de evitat într-unul de atracție, în care încep să se petreacă lucruri frumoase. Din 2001, odată cu prima ediție a Serbărilor Cetății Oradea (7-9 iulie), orădenii au descoperit, brusc, că au o cetate și încă în mijlocul orașului, devenind tot mai interesați despre ea, despre trecutul ei, apoi, firesc, despre istoria orașului. Asta am încercat să fac eu deja, prin rubrica „O zi cât un secol” pe care am deținut-o la cotidianul local „Vest” în perioada iulie 1997 - iulie 2000, în care ofeream zilnic „în reluare” relatări despre evenimente de la finele secolului XIX, din perioada interbelică și din primii ani ai regimului comunist.

Cetatea Cavalerilor

2023 - ANUL IULIU MAIU !

NR. 8(36) AUGUST-2023

3

În acest context, în 2001, a apărut și primul model de pliant despre Cetatea Oradea - reeditat, anul următor, în 6 limbi: română, maghiară, engleză, germană, italiană și franceză -, model care s-a tot retipărit, când se epuiza stocul, până prin 2016. În anii următori au urmat noi modele - de regulă mai mici, până la formatul de o filă față-verso -, tipărite pe diverse proiecte, urmate de o prezentare power-point pentru grupurile de turiști și de o pagină web. Am realizat și două filmulețe despre cetate, unul mai simplu - făcut fără buget, doar cu niște oameni inimoși -, următorul cu scenariu, având mai mulți participanți, cu durată de 25 de minute, realizat cu TVS pe atunci (acum Digi 24). În perioada 2007-2010 a apărut și o revistă Cetatea Oradea (6-7 numere) în care - cu colegii de la cetate și colaboratori din oraș -, am prezentat momente din istoria cetății și a orașului, revistă ce s-a bucurat de interes în rândul orădenilor și a turiștilor ce ne treceau pragul. Prin 2015, pentru momentul când cetatea, restaurată în bună măsură, va intra în circuitul turistic, am pregătit un ghid turistic cu informații pe mai multe capitole despre cetate și o stampă cu cetatea reconstituită ca în secolul XVIII.

În anii când, nefiind renovată cetatea, singura modalitate a turiștilor de a cunoaște câte ceva din istoria locului era prezentarea pe care le-o făceam în timpul turului prin cetate, în timpul căruia, nu o dată, observam mirarea și neîncrederea vizitatorilor după ce ascultau cele ce le spuneam și le comparau cu ce vedeau în jurul lor, mimica fetei lor fiind ceva de genul: „Ce povești ne toarnă ăsta!”

Da, le povesteam despre măreția de odinioară a cetății, despre funcțiunea îndeplinită într-o perioadă sau alta a existenței sale, despre rolul avut în dezvoltarea orașului, conștient și eu că, privind la dezastrul din jurul lor, nu mă vor crede sau că mă vor privi cu suspiciune. Aflând tot mai multe, am ajuns să pot adapta radical prezentarea la specificul grupului, având câte ceva special pentru fiecare. Astfel, am ajuns să povestesc în fața copiilor școlari - de la grădiniță până la final de liceu -, studenților - de la istorie, artă, științe ale mediului -, elevilor de școli militare, diverselor asociații profesionale, în fața unor grupuri de invitați ai diferitelor instituții locale ori a unor ambasadori și alte personalități de rang înalt, străduindu-mă să-i fac să plece încântați de ceea ce au văzut și auzit. Din acest punct de vedere, consider că este de datoria mea să împart informațiile, despre momente și evenimente din istoria locală și nu numai, pe care am ajuns și eu să le cunosc prin muncă, de zi cu zi, de peste 25 de ani și celorlalți semeni ai mei.

Toată această experiență a determinat o altă evoluție decât aș fi gândit inițial, care m-a făcut nu un istoric specializat pe un anumit segment din vastul domeniu al istoriei ci, mai degrabă, un popularizator al istoriei. De aceea limbajul meu nu este unul strict academic iar modul cum le aștern pe hârtie nu respectă întocmai regulile scrisului științific. Dar, prin modul cum povestesc, am în vedere să fiu înțeles de cei ce mă ascultă sau mă citesc, ca mesajul meu să pătrundă și să fie reținut.

* * *

Acum vin în fața domniilor voastre - așa ca de încălzire -, cu un mănunchi de „povești” despre circa 100 de momente și evenimente din istoria urbei noastre, adunate împreună cu bunul și dragul meu „coleg de suferință”, Augustin Țărău. Prietenia ce ne unește de peste 25 de ani și, mai ales, faptul că soarta a făcut ca - în două etape: 2006-2008 și 2016-2021 -, să ne desfășurăm activitatea împreună, în proiectul a ceea ce trebuia să devină Muzeul Cetății și Orașului Oradea, a făcut să ne unim eforturile în proiecte care să aducă publicului noi și noi pagini din istoria meleagurilor noastre. Din prima etapă ne aducem aminte cu plăcere de prima ediție a ceea ce doream să devină un simpozion cu tradiție, marcă orădeană, despre protejarea, restaurarea și repunerea în valoare a patrimoniului istoric¹ și, mai ales de Sesiunea științifică internațională **Sigismund de Luxemburg and his time**², 6-9 decembrie 2007, cu 80 de participanți din țară și din 11 țări europene. De asemenea, a fost perioada când s-a înfiripat proiectul muzeal - în prima variantă, mai redusă, limitată strict la istoria cetății -, și s-a demarat prima sa acreditare, la care s-a renunțat apoi pentru realizarea formei actuale prin proiectele cu finanțare europeană. Atunci s-a născut și ideea unui muzeu al supliciului - pornind de la faptul că Oradea a fost singurul loc unde s-a folosit proba ordalică a **fierului înroșit** -, în subsolul laturii vestice a castelului cetății, de la care au rămas o serie de schițe și de piese răsfirate, precum și un manuscris despre ordaliile din evul mediu care sperăm că va fi tipărit, în sfârșit, anul acesta. Din cea de a doua etapă, de sesiunea științifică organizată în cadrul

¹ Sesiunea științifică **HEREDIBUS**, 23-26 nov. 2006, cu participare și din: Germania, Ungaria, Bosnia-Herțegovina, Cehia.

² Realizată în parteneriat cu Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române - filiala Cluj-Napoca și Muzeul Țării Crișurilor Oradea.

programului dedicat Centenarului României³ în urma căreia au rămas o serie de 4 volume, totalizând 2964 de pagini de studii și de documente inedite, în primul rând. Tot de acum au rămas, încă în stadiul de proiect, alte două lucrări, una dedicată Centenarului Tratatului de la Trianon și acelor ani efervescenți ai istorie românilor, cealaltă comemorării a 80 de ani de la Diktatul de la Viena și a 75 de ani de la revenirea Ardealului de Nord între fruntariile României. Pe lângă acestea, bineînțeles, și activitatea de muzeograf, oglindită într-o serie de expoziții⁴, dedicate perioadei comuniste – Magazinul mixt, Copilăria în epoca de aur, Oradea în epoca comunistă, Discoteca anii '70-'80 -, sau Centenarului orădean: Gen. Traian Moșoiu, Vizita Familiei Regale la Oradea. Legat de Centenarul Orădean ne propusesem, de fapt, să realizăm mai multe lucruri, dar nu a fost să fie după voia noastră.

Așa s-a născut și ideea de a realiza o lucrare în care să prezentăm publicului larg – orădean, în primul rând, dar nu numai -, 100 de momente, de evenimente spicuite din istoria cetății și urbei orădene, ca să marcăm și prin aceasta împlinirea unui secol de la unirea acestei părți de țară cu celelalte provincii în statul numit, cu entuziasm atunci, ROMÂNIA MARE! Mulțumim pe această cale și imboldului dat de prietenul nostru Nicolae Pop, care, ca vechi gazetar, a intuit interesul pe care l-ar putea stârni o asemenea lucrare. Inițial nu s-a putut realiza decât o „ediție pe net”, tot grație strădaniilor acestuia, urmând ca lucrarea să vadă lumina tiparului ulterior, lucru ce, iată, se întâmplă acum. Chiar și așa a avut o oarecare audiență, semn că există încă interes pentru istoria locală. De aceea, am fi dorit să continuăm acest demers prin ceea ce am intitulat *calendar istoric orădean*, prin intermediul căruia să prezentăm, anual, evenimente și personalități orădene, de toate etniile conlocuitoare, care împlineau, în anul respectiv, o „cifră rotundă” de la producerea evenimentului prezentat, respectiv de la nașterea sau decesul personalității menționate ori de la un moment deosebit din viața sa. Dar fost să fie! Nu încă! Cu tehnologia existentă azi se pot găsi oricând soluții!

* * *

Cartea începe cu o scurtă prezentare a preistoriei acestor meleaguri și a ipotezei că aici – cel mai probabil în zona băilor termale din vecinătate -, ar fi existat *Ulpianum*, o așezare similară cu cea din Banat, *Herculaneum* și, de asemenea, cu rol de stațiune balneoclimaterică în epoca romană.

Urmează un pachet voluminos de relatări ale unor evenimente din secolele XI-XVII, legate în special de cetatea orădeană, pentru că aceasta a fost nucleul polarizator în jurul căruia au gravitat și în legătură cu care s-au dezvoltat micile așezări ce existau deja sau au apărut și s-au dezvoltat datorită ei. Legătura este în primul rând una specifică Evului Mediu și regulilor cu funcționau atunci, determinate de proprietatea funciară, seniorii acestor meleaguri fiind instituțiile catolice, începând cu Capitlul mănăstirii ce fusese înființate aici, cel mai probabil până la anul 1083, de regele Ladislau I, apoi Episcopia romano-catolică, mutată aici pe la 1092 de la Biharia, și încheind cu mănăstirile ce s-au întemeiat aici, de pe la 1130 încoace, când regele Ștefan al II-lea decide înființarea aici a unei prepozituri a călugărilor premonstratenși, ce a fost și sediu de loc de adevăritare (*loca credibilia*), unde se emiteau, se copiau și se păstrau documente întocmite de capelani.

Târgurile și satele de pe teritoriul Orădiei de azi erau pe proprietatea uneia sau alteia dintre aceste instituții și de aceea nu s-au putut unifica administrativ într-un singur oraș, chiar dacă ele însumate erau cel mai mare oraș ca populație - înaintea orașelor Brașov, Sibiu sau Cluj -, iar ca stare economică printre primele orașe ale întregului regat feudal maghiar. De fapt, starea de prosperitate a acestor așezări era asigurată tocmai de existența cetății și de rolul său de sediu episcopal, al unei episcopii care se situase ca bogăție chiar și pe picior de egalitate cu cele două arhiepiscopii de la Strigoniu (Esztergom) și Kalócsa. Ce asigura această prosperitate? Două elemente importante:

³ Titlul: „*Românii ardeleni în Primul Război Mondial*”, Locația: Cetatea Oradea, Perioada: 1–4 noiembrie 2018, Partener: Muzeul Orașului Oradea – Complex Cultural.

⁴ Realizate, ca și proiectul dedicat centenarului, alături și de colega Pușcaș Cristina Liana, căreia îi mulțumim și pe această cale.

1. În mormântarea în catedrala romanică din prima cetate orădeană a regelui său fondator, Ladislau I (1077-1095) - fost înainte duce (herceg) de Biharia -, sanctificat, la 27 iunie 1192, ca Sf. Ladislau Taumaturgul (Vindecătorul). Acest eveniment transformă catedrala în loc de pelerinaj și, astfel, an de an, vor veni la Oradea un număr tot mai mare de pelerini, în primul rând de suferinzi ce-și căutau alinarea; aceștia erau atrași și de faptul că încă de pe la 1200 încep să fie cunoscute efectele terapeutice ale apelor termale de la actualele băi Felix și 1 Mai. Ulterior, ridicarea, la 25 august 1401, a catedralei gotice din cea de a doua cetate orădeană, de către papa Bonifaciu IX la rangul de **basilica major**, similar bisericilor San Marco din Veneția și Santa Maria Portiuncula din Assisi, astfel reconfirmând și întărind credincioșilor catolici permisiunea de a veni aici în pelerinaj, a dus Oradea în lumea Europei medievale catolice. Mai mult, prin indulgențele acordate vizitatorilor catedralei din cetatea Oradiei - de către papa Inocențiu al IV-lea în 1434, la cererea regelui Sigismund de Luxemburg -, aceasta devine loc de pelerinaj pe plan european, fapt ce i-a sporit atât faima cât și veniturile și a contribuit la dezvoltarea economică a târgurilor din jurul cetății.

2. Faptul că nu odată cetatea episcopală orădeană a servit și de reședință regală ocazională, regi ca Ludovic cel Mare, Sigismund de Luxemburg, Matia Corvin, petrecând perioade lungi aici, iar Ioan Zapolya și, ulterior, văduva sa, Isabella Jagellon, stabilindu-și, în vremuri de restriște, reședința aici.

În 1422, Oradea este considerată „**cel mai important nod comercial dintre Ungaria și Ardeal**”, creșterea pe care Sigismund a provocat-o Oradiei fiind impresionantă. Dezvoltarea urbanistică a așezărilor din jurul cetății episcopale orădene s-a realizat mai ales prin efortul coloniștilor veniți din părțile vestice ale Europei: germani, colonizați în regat încă de primii regi arpadieni; flandrezii din Lüttich și Aachen, veniți în aceste părți în timpul regelui Geza II (1141-1162), datorită cărora Oradea se înscrie între cele trei centre viticole importante ale regatului maghiar, după Tokaj și Eger; mulți coloniști din vestul Europei au venit și în urma conciliului de la Lyon (1245), care le-a acordat numeroase privilegii tocmai ca să-i încurajeze să vină să repopuleze aceste părți ale Europei pustiite de tătari în 1241. Italienii au fost atrași aici de existența unei episcopii catolice înfloritoare.

Bun, dar multă lume va spune: „Unde au fost românii în toată istoria asta?”. Răspunsul este foarte clar: „Au fost acolo!”.

Au fost acolo la temelie întregii acestei perioade înfloritoare. Au fost acolo prin îndeplinirea funcțiunii militare, fiindcă episcopia orădeană întreținea un corp de oaste propriu (**banderia**), care asigura paza cetății dar și participarea la acțiuni militare, prima dată fiind menționată la 1241. Dacă inițial era o oaste insurecțională ce se aduna numai în caz de nevoie, odată cu permanentizarea pericolului otoman, prin reorganizarea armatei de către Sigismund de Luxemburg banderia devine formațiune permanentă care, la 1427, număra 500 de călăreți (față de cei 300 ai comitatului) și tot atâția pedestrași, recrutată mai ales din rândul voievozilor români din Bihor (**Remetea, Vintere, Gepiș**), cărora, în schimb li se recunoștea instituția. Unii dintre ei n-au precupețit să-și dea viața în luptă, ca și voievodul de Remetea, alături de episcopul Giovanni de Dominis da Arbe în cruciada de la Varna (1444). Dovadă că au fost acolo stă și faptul că, la 21 septembrie 1503, episcopul Szatmári György a reconfirmat vechile privilegii ale protopopului Dan din Seghiște prin care, el și preoții săi români, erau scoși de sub jurisdicția Episcopiei orădene, drept mai vechi care reieșea și „din scrisorile predecesorilor noștri”. Ultima confirmare a acestui privilegiu a acordat-o regina Isabella în 1551.

Au fost acolo în satele din jurul Oradiei și toată jumătatea de sud a Bihorului care se aflau sub stăpânirea episcopiei și a celorlalte instituții catolice, sate care erau specializate pe realizarea diferitelor produse cerute de seniorul feudal: animale și produse agricole, unelte, frânghii, lumânări, minele aflate la Băița, unde începând deja din secolul al XIV-lea se extrăgeau argintul, plumbul, fierul. Astfel, la doar 15-20 km sud-sud-est de Oradea, la 1214, sunt menționate, sate - Nyáló (Mierlău) și Harangmező (Hidișelul de Sus) -, cu populație până astăzi exclusiv românească, de țărani simpli, plugari ce asigurau produse agricole prin munca lor pe pământurile „cătălanilor albi”, cel mai probabil capelanii de la Sânmartin.

Au fost acolo și în 1658, când cetatea a fost a doua oară asediată de otomani - de data asta ca pedeapsă pentru principele Gheorghe Rákóczi II, și domnitorii români, **Constantin Șerban** din Țara Românească și **Gheorghe Ștefan** din Moldova, care maziliți de Poartă s-au refugiat în Bihor -, din corpul expediționar făcând parte și oști conduse de noii domnitori, Mihnea III Radu și Grigore Ghica, acesta fiind însoțit de cronicarul Miron Costin care consemnează numele de **Oradiia**, pe care nu putea să-l audă decât

de la locuitori români, fiindcă mai târziu Dimitrie Cantemir numește orașul așa cum l-a găsit în izvoare: **Varadinu.**

Au fost acolo și la cel de-al treilea asediu, cel din 1660, în urma căruia otomanii vor instala la Oradea cel mai efemer pașalâc din zona europeană a imperiului, dovadă fiind consemnarea printre cei căzuți pe metereze și a unor nume ca: Ioan Raț, Mihai și Ștefan Manciu sau Ștefan Crainic. Dovadă că au fost prezenți pe aceste meleaguri și încă într-un număr destul de substanțial, stă și faptul că de perioada Pașalâcului de Oradea este legată înființarea aici a Episcopiei Ortodoxe de Oradea și a unei biserici potrivite acestui înalt rang, remarcabile realizări pentru români, imposibile până atunci.

Au fost acolo - și s-au revoltat când nu au mai putut suporta să le moară animalele de povară din cauza efortului depus -, ca să presteze cărăușie la realizarea construcțiilor de la cetatea orădeană, mai ales a refacerilor de după asedii, cum a fost cazul după cucerirea austriacă (1692) și asediul curuților (1703-1710), când au fost numeroase revolte, zona centrală a Bihorului fiind cu greu pacificată și necesitând menținerea în cetate a unei garnizoane numeroase (3000-3500 de soldați).

După cucerirea austriacă din 1692, decizia Curții imperiale de a păstra cetatea ca și cazarmă a garnizoanei din Oradea, a fost, până la urmă șansa târgurilor orădene de a se dezvolta libere și ele vor ieși în evidență prin lunga luptă politică și juridică de emancipare de sub stăpânul feudal, obiectiv pe care îl vor atinge abia la sfârșitul secolului XIX, când deja vor fi unificate și Nagyvárad/Oradea Mare va avea statutul de municipiu(1870).

Momentele și evenimentele prezentate în această parte se referă la diverse aspecte din viața bisericilor orădene, atât cele românești cât și cele maghiare, din viața economică orădeană, din viața culturală sau școlară. De asemenea, la aspecte mai deosebite petrecute în urbe, care au produs pagube serioase - cum ar fi „Focul cel Mare” din 1836 sau „Marea viitură” din 1851 -, ori la aspecte de viață mondenă: demonstrații aviatice, primele cinematografe orădene.

Am alocat spații mai ample mișcării naționale a românilor bihoreni, evenimentelor importante petrecute aici în acest context: redactarea și înaintarea celor două Supplex-uri; Memorandumul românilor din Comitatul Bihariei(1867), incidentele din 1893 în contextul Memorandumului, întâlnirea româno-maghiară din 1914 în clădirea Primăriei, evenimente legate de personalități ca Vasile Lucaciu, Iustin Ardelean, Miron Romanul sau Vasile Mangra.

Grație cercetărilor colegului Augustin Țărău am putut alocă un spațiu consistent participării românilor bihoreni la acțiunile militare ce au avut lor odată cu declanșarea primului război mondial, în care am inserat date legate de prezența regimentelor orădene pe fronturile din Muntenegru, Rusia, Galiția dar, mai ales, cele din Italia, de la Isonzo, Gorizia, Doberdo, San Gabrielle și Monte Sabotino.

Fiind gândit inițial pentru centenarul orădean (1919-2019), ultima parte a cărții a fost alocată evenimentelor din 1918 și 1919: Declarația de autodeterminare a românilor, redactată în casa lui Aurel Lazăr, act ce a pus Oradea pe prim-planul mișcării naționale și a declanșat practic numărătoarea finală pentru actul Unirii; Intrarea armatei române în ziua de Paști, la 20 aprilie 1919, vizita Familiei Regale a României la Oradea, la 23 mai 1919, care deschide amplul turneu transilvan al cuplului regal, primit cu deosebită căldură de către românii bihoreni, care drept recunoștință le-a ridicat câte o statuie în centrul orașului.

* * *

De la această primă ediție adevărată, în sensul clasic, adică tipărită, ne gândim deja că vom evolua la o a doua ediție. A doua ediție ne-o dorim însă în două volume - primul de momente inedite din istoria cetății și urbei orădene, al doilea de evenimente mai deosebite, evenimente „picante”, din viața acestora, evenimente de cele mai diverse, de la evenimente militare la evenimente mondene.

Bineînțeles, că vor fi preluate toate cele deja inserate în această primă ediție, pe lângă care vor apărea multe altele care n-au mai fost incluse în această carte dar, mai ales, altele care ne-au venit „în minte” ulterior. De asemenea, vom încerca să venim cu cartea cât mai la zi, deci cu o serie de „povești” mai apropiate de zilele noastre, chiar unele povești urbane care au circulat prin urbe și au rămas în memoria colectivă. Vrem să arătăm astfel o deschidere normală, echidistantă, față de tot ce înseamnă spirit orădean.

Considerăm că cel mai bun prilej pentru apariția acestei a doua ediții - probabil în formatul cu două volume, momente și evenimente -, ar fi anul 2024, când se împlinesc **105 ani de la intrarea efectivă a orașului Oradea între hotarele României Mari.** De aceea, vor fi inserate în fiecare volum, câte

105 prezentări, ca să marcăm numărul anilor împliniți de la intrarea Oradiei în cadrele statului român modern.

În încheiere, menționăm din nou că este doar o primă variantă și vă „amenințăm” de pe acum cu o a doua ediție, mult mai îmbogățită în informație. Așa să ne ajute Dumnezeu!

